

Een veelzijdig alter ego voor de schrijver: Odysseus van oudheid tot nu

Recensie

Jabik Veenbaas, *Odysseus' onvoltooide reis. De ontwikkeling van een mythische held in de westerse literatuur* (Amsterdam: Nieuw Amsterdam, 2021), pp. 207 ISBN 978 90 468 2779 6.

Welke antieke figuur is ons meer vertrouwd dan Odysseus, de wendbare en geraffineerde held uit *Ilias* en *Odyssee*, de Griekse tragedie en het tweede boek van Vergilius' *Aeneis*? En wie heeft nooit gemijmerd over Odysseus' moeizame thuisreis als beeld voor de *condition humaine*, onze eigen worsteling op het levenspad, zoals zo treffend verwoord door de Griekse dichter Konstantinos Kafavis in zijn gedicht 'It-haka' uit 1911? In zijn toegankelijke en prettig leesbare boek *Odysseus' onvoltooide reis. De ontwikkeling van een mythische held in de westerse literatuur* laat Jabik Veenbaas (1959) zien hoe Odysseus ook door de eeuwen van de westerse literatuur is heen gereisd, van de oudheid via Dante en de vroegmoderne tijd tot in de eenentwintigste eeuw, in het Frans en Engels en het nieuw-Grieks en Hongaars.

Met deze populairwetenschappelijke uitgave gaat Veenbaas aanmerkelijk verder dan Imme Dros in *Charisma, Odysseus van held tot schurk*, haar korte publicatie voor de Week van de Klassieken in 2010. Daarin stipte zij Odysseus in de literatuur van na de oudheid slechts heel kort aan. Veenbaas passeert weliswaar grote antieke auteurs als Sophocles en Plato, maar biedt een veel ruimere moderne selectie waarin Odysseus

én verschijnt als een man van een grote humaniteit én als bullebak en moderne flaneur. En met Odysseus verandert Penelope van de trouwe echtgenote uit de *Odyssee* tot een kritische en soms overspelige vrouw van nu.

De teksten worden besproken in chronologische volgorde. Steeds verbindt Veenbaas een volgend werk met dat uit de voorafgaande hoofdstukken en trekt zo de lange lijnen van iemand die na het gymnasium zowel literatuur (Engels) studeerde als filosofie. Naast zijn werk als onder meer essayist, vertaler en recensent is Veenbaas zelf ook dichter. Die dichtersblik verschijnt in de vraag die in elk hoofdstuk wel terugkomt: wat betekent de figuur van Odysseus voor de schrijver van de tekst zelf? En het is waar, Odysseus lijkt voor verschillende van deze auteurs een alter ego te zijn, een medereiziger door de literatuur die tot op hoge leeftijd hongert naar kennis en al maar verder reiken wil. De Hongaarse schrijver Sándor Márai gebruikte ‘Odysseus’ zelfs als schuilnaam. Veenbaas laat deze identificatie ook treffend zien in zijn hoofdstuk over Dante, die Odysseus voor deze hybris straft in de achtste cirkel van zijn hel, alsook in het gedicht ‘Ulysses’ van Alfred Tennyson, waarin Odysseus als oude man er toch weer op uit wil. Zo wordt elke auteur in de eerste plaats neergezet als mens met wie we ons als lezer gemakkelijk kunnen verbinden.

Door deze aanpak mondt de analyse van de figuur van Odysseus wel vaak meer uit in een duiding van een heel werk of zelfs een heel oeuvre dan van een bespreking van het personage van Odysseus zelf. Odysseus is slechts een rode draad door een selecte literatuurgeschiedenis en in feite een metaliterair motief. Zo maakt Veenbaas een keur van aantrekkelijke teksten toegankelijk die je, als je niet oppast, tussendoor gaat (her)lezen. Het valt zo nog niet mee om Veenbaas’ boek daadwerkelijk uit te krijgen!

Door de focus op de verbinding en deze grote lijnen schort er soms wel een en ander aan de details van Veenbaas’ analyse. Zo stelt hij zonder blikken of blozen dat Shakespeare zijn *Troilus and Cressida* deels baseerde op George Chapmans vertaling van de *Ilias*, terwijl dit tot op de dag van vandaag onderwerp is van debat. Verder is Dante’s achtste hellekring, de Malebolge, niet bestemd voor verraders, zoals Veenbaas herhaaldelijk stelt, maar voor bedriegers. Odysseus is bij Dante dus ondanks al zijn fouten geen verrader – die zitten helemaal beneden in de negende hellekring. Ook de stamboom van de Bourbons, van o.a. Lodewijk de veertiende en zijn nazaten, ram-melt, al doet dat niets af aan de analyse van het zeventiende-eeuwse didactische werk van François Fénelon, *Les aventures de Télémaque*.

Verder is de keuze van literaire werken opvallend. Veenbaas' selectie beslaat de meeste literaire periodes uit de westerse literatuur, maar qua gender en herkomst is deze minder divers. Alleen met Derek Walcott raakt Veenbaas aan het terrein van *Black Classicism* dat nu zo in de belangstelling staat. Verder zijn, afgezien van Margaret Atwood's *The Penelopeiad*, alle besproken auteurs mannen. Opmerkelijk genoeg worden er ook geen Duitstalige of Italiaanse teksten besproken. Odysseus lijkt in Veenbaas' publicatie al met al een vrij masculiene en tamelijk witte, Europese figuur te zijn. Veenbaas beperkt zich duidelijk tot 'grote boeken', teksten die hun sporen al hebben verdiend, en mijdt heel recente of minder bekende werken.

Een beetje uit de tijd is verder het frequente gebruik van verkleinwoorden voor vrouwen, zoals 'zangeresje' en 'godinnetje' voor Molly Bloom in James Joyce's *Ulysses* en de interpretatie van de Griekse vrouw die aan de verteller de naam 'Omeros' voor Homerus aanreikt als een 'meisje' in Derek Walcotts twintigste-eeuwse Caribische epos *Omeros*. Ook het gebruik van het woord 'kleurling' voor het biraciale alter ego van Walcott in diens werk doet gedateerd aan. Tenslotte citeert Veenbaas alle auteurs in een Nederlandse vertaling, in de noten vaak verwijzend naar de paginanummers in die vertalingen in plaats van naar de boek- en vers- of regelnummers van de oorspronkelijke werken. Voor de liefhebber van het origineel maakt dat het lastig om de bron teksten snel te raadplegen.

Desondanks is *Odysseus' onvoltooide reis* een zowel rijk als toegankelijk boek met een menselijke toon dat de lezer uitnodigt om zelf als een Odysseus op reis te gaan door een reeks hoogtepunten van de westerse literatuur.

Amaranth Feuth
a.g.b.m.feuth@hum.leidenuniv.nl

